

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

PETHŐ LÁSZLÓ

Svájc és a menekültek

E kis országban meglehetősen nagy tradíciója van a bevándorlók fogadásának, hiszen a más országokban üldözött protestánsokat ugyanúgy befogadták, mint a Nagy Francia Forradalom menekültjeit.¹ Az ország azonban a századforduló időszaka óta lett igazán vonzó a német, francia és olasz munkások számára. Más rétegekre gyakoroltak vonzást az ország egyetemei, szanatóriumai és üdülési lehetőségei, melyeknek magyar szempontból is van jelentőségük.² A két háború közötti időszakban is sokan próbálkoztak azzal, hogy Svájcban találjanak menedéket.

A menekültek befogadásával kapcsolatban különféle reakciók és védekezési mechanizmusok érvényesültek és érvényesülnek. Svájc befogadási gyakorlatában egyre inkább jellemzővé váltak és a második világháborút követően határozottan érvényesültek az idegenekkel szembeni fenntartások. A rideg visszautasítástól, a visszatoloncolástól, a kiutasítástól a használható emberek megtűrésén át az odaérkezők fokozatos befogadásáig terjed a hivatalos gyakorlat.

Különösen nagy visszhangot és meglehetősen sok vitát váltott ki a különböző országokból, de főleg a Németországból odamenekülő zsidókkal kapcsolatos magatartás. Az 1942-től a **Das Boot ist voll** (A csónak megtelt) érvényesített elvet sokan jogos önvédelemként, de legalább annyian rideg elutasításként ítélik meg. Vizsgálódásunk szempontjából mindez azért is figyelemre méltó, mert a magyar emigránsok legnagyobb csoportját alig egy évtizeddel később fogadta be az ország.

A Svájcba emigrált, illetve az ott élő magyarok száma

Az országban élő magyarok három csoportba sorolhatók. A legkisebb csoportot az **1956 előtt érkezettek** képezik. Számukat mintegy 1500 főre becsülik.³ Ismereteim, személyes találkozásaim alapján e csoport tagjai közé tartozik az a hivatásos politikusként is sikeresen szereplő ügyvéd, aki a negyvenes évek elején ott járt középiskolába, és a háború után — eredeti szándékaitól eltérően — már nem tért haza. A második világháború alatt és után a menekültek között megtalálhatók az arisztokrata családok tagjai, a visszatérni nem akaró diplomaták, a Svájcba menekült, illetve oda befogadott zsidók, a legkülönfélébb okokból távozó katonatisztek és más foglalkozásúak. Ez a csoport sok évtized múltán nagymértékben asszimilálódott, házassági kapcsolatai révén integrálódott a svájci társadalomba; gyerekeik, unokáik jó, ha pár szót tudnak magyarul.

A magyarok közül az **ötvenhatosok** vannak a legtöbben, habár létszámukat — több okból — nem lehet egészen pontosan meghatározni. A hivatalos svájci statisztikák adatai között is mutatkoznak különbségek. A szigorú rendben szerkesztett, rendszerint csak „belsvájci” adatokat közlő **Statistisches Jahrbuch der Schweiz** 1957-es száma külön oldalt(!) iktatott be az ötvenhatos menekültek számára.⁴ Ez azért érdemel figyelmet, mert a vaskos kötet se azelőtt, se azóta nem tett ilyen „kivételt”. Ellenőriztem: nincs ilyen oldaluk az évkönyvekben a háború utáni menekülteknek, nincs a Csehszlovákiából 1968-ban érkezetteknek, sem másoknak. Nos, a **Statistisches Jahrbuch** adatai szerint **9930** honfitársunk érkezett 1957 augusztusáig Svájcba.

¹ Marc Vuilleumier: *Flüchtlinge und Inmigranten in der Schweiz*. Zürich 1989. Pro Helvetia 128. p.

² Dezsényi Béla: *Magyarország és Svájc*. Budapest 1946. Teleki Pál Tudományos Intézet 274. p.

³ Dobszay János statisztikus becslése alapján.

⁴ *Statistisches Jahrbuch der Schweiz* 1957. Birkhauser Verlag Basel 1958. 93. p.

Ettől a svájci rendőrség adatai eltérnek, melyek szerint október 1-ig 10 713, illetve 10 534 magyar került Svájcba (lásd az 1. táblát).⁵ A jelentések egyben azt is érzékeltetik, hogy a menekültek számbavétele meglehetősen összetett feladat volt, hiszen azok többféle kategóriát képeztek, s több irányban voltak mobilak. Legtöbben az osztrák—magyar határon át távoztak, és lényegesen kevesebben voltak azok, akik Jugoszlávián keresztül érkeztek Svájcba. Az adatok arra utalnak, hogy sokan voltak olyanok, akik eredetileg nem Svájcba akartak menni, vagy megismerve a feltételeket, nem akartak az országban maradni. Az utóbbiak egy része visszatért Magyarországra, mások újabb országgal próbálkoztak. A mobilitás hátterében — különösen a gyerekek esetében — humanitárius, az egész populációra vonatkoztatva családegyesítési problémák is felmerültek. A befogadó országhoz való viszonyra és a populáció korösszetételére utal, hogy 328 újszülöttel gyarapodott a magyar kolónia. Ezzel szemben két év elmúltával 54-en haláloztak el az emigránsok közül.

1. tábla A magyar menekültek összetétele 1957-ben és 1959-ben

Beutazók	száma		mérlege	
	1957	1959	1957	1959
Auszbriából	10 427	10 579		
Jugoszláviából	359	359		
Más országokból	2 300	2 500		
Svájcban születettek	46	328		
Beutazók összesen			13 132	13 766
A továbbutazók				
Ausztráliába	1 102	1 117		
Magyarországra	1 044	1 437		
Más országokba	260	624		
Elhalálozottak	13	54		
Továbbutazók összesen			2 419	3 232
Magyar menekültek száma			10 713	10 534

Visszatérve a létszámadatokra kiemelendő, hogy Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal jelentése több magyarról tud, miszerint az ENSZ Menekültügyi Hivatala 1957. április 1-jéig bezáróan **11 200** Svájcba távozott magyar menekültet tartott nyilván.⁶ Ezenkívül 185 további olyan személy is szerepel ebben a jelentésben, aki legális kivándorló útlevéllel távozhatott Svájcba. A célországok közül — Ausztriát nem számolva — Svájc Angliát és az NSZK-t követve, Franciaországot és az északi államokat megelőzve a harmadik legnagyobb európai befogadó országnak számított. A tengerentúli adatokkal is számolva pedig az derül ki, hogy csak az USA-ba és Kanadába érkezett több magyar, mint Svájcba. Végeredményben megállapítható, hogy 1956—57-ben legalább 10 500 — vagy néhány százal több — magyar vándorolt be és települt le Svájcban.

Az emigránsok harmadik csoportját az **1957—1989 között érkezők** képezik. A hivatalos svájci statisztikák tanúsága szerint a nyolcvanas évek végéig kisebb-nagyobb hullámzásokkal ugyan, de folyamatos volt a Magyarországról való bevándorlás. Az ötvenes-hatvanas évtizedfordulóig szerény, 1963 után viszont nagyobb bevándorló csoportokat regisztráltak, a nyolcvanas években ismét csökkenés mutatkozott. A svájci statisztikai évkönyvek évente változóan 97—290 ideiglenes tartózkodási engedéllyel rendelkező Magyarországról származót regisztráltak, ami mintegy 5-6000 legális és illegális bevándorlót jelent.⁷ A magyarok létszáma 1965-re 12 344, 1970-ben

⁵ Az Eidgenössisches Justiz- und Polizeidepartement Polizeiabteilung, Bern 1957. október 14-i és 1959. január 14-i jelentése alapján. — A jelentés fénymásolatát *Dobszay János* bocsátotta rendelkezésemre.

⁶ KSH-jelentés az 1956-os disszidálásról — Régió 1991. 1. sz. 174—211. p.

⁷ Wir und die Flüchtlinge 35 Jahre Schweizerische Zentralstelle für Flüchtlingshilfe 23. p. — Ezt a dokumentumot és a Neue Zürcher Zeitung számait *Csernyik György* bocsátotta rendelkezésemre.

12 642 volt; 1990-ben 14 000 állampolgárságot szerzett és további néhány ezer ezzel nem rendelkező magyart tartottak nyilván.⁸

A kivándorlók jelentős hányada **legálisan** és mindenféle rendhagyó körülményt mellőzve érkezett; ők azok, akik elsősorban családegyesítések, házasságkötések, később már inkább rokon i invitálások nyomán, de hivatalosan kerültek Svájcba.

Nincs rá pontos adatunk, de feltételezhetően többen jöttek **illegálisan**. Ők voltak azok, akik egy-egy társasutazás résztvevői közül „dobbantottak”, nem tértek vissza hivatalos kiküldetésükből vagy más indítékok alapján kerültek Svájcba. Az így távozók Svájcba való bekerülése meglehetősen komplikált volt. Többségük első célországa nem Svájc, hanem valamely más ország volt. Így például jelentős számban kerültek oda olaszországi menekülttáborokból, ahol hosszú hónapokat töltöttek, majd svájci magyarok közbenjárása és garanciavállalása mellett juthattak az országba.⁹ Megjegyzendő, hogy erre az emigráns csoportra változatlanul jellemző, hogy több próbálkozás után, Európa és — ritkább esetekben — a világ más országait megjárva kötöttek ki Svájcban.

Tovább bonyolítja a menekültek számbavételét, ha nemcsak a Magyarországon születetteket, hanem másokat is felvesszünk a magyar menekültek közé. Számuk így kiegészül a Jugoszláviából a második világháború befejezése után folyamatosan, Csehszlovákiából a hatvanas évek végétől, és a legutóbbi évtizedben pedig Romániából, illetve Erdélyből érkezett magyarokkal. Feltételezésem és becslésem alapján valószínűleg a Jugoszláviából kivándoroltak voltak közöttük a legtöbben, hiszen ott sokkal liberálisabb volt a külföldi utazás és munkavállalás engedélyezési gyakorlata. Csehszlovákiából 1968 után, Romániából a nyolcvanas években érkeztek nagyobb számban. Róluk semmiféle statisztikai kimutatásban sincs megbízható adat, de egy-egy magyar összejöveten, egyesületben könnyen találkozhat velük a látogató.

Az 1957 és 1988 között kivándoroltak és a természetes módon hozzájuk kapcsolódók tehát rendkívül összetett, nehezen regisztrálható populációt képviselnek. Nagyságrendjük meghaladja az ötvenhatosok felét, de ha az utóbbiakhoz rokon i alapon kapcsolódókat és leszármazottaikat is hozzávesszük, akkor ezen csoport együttes létszáma további néhány ezer magyarországi vagy más országból származó magyarral bővítendő.

A menekültek demográfiai, társadalomstatisztikai jellemzői

A Statistisches Jahrbuch der Schweiz adatai alapján képet alkothatunk a menekülők összetételéről. Megállapítható, hogy a menekültek többsége férfi volt (6908), a nők száma az egyharmadot sem érte el (3022).

A KSH adataiból vont analógiából következtethetünk arra, hogy a Svájcba menekülők többsége — a más országokba távozottakhoz hasonlóan — fiatal ember volt.¹⁰ Az adatok szerint mintegy 650-en svájci ösztöndíjjal folytattak egyetemi tanulmányokat, melyet több mint 400-an fejeztek be sikeresen.¹¹ Közülük 230-an Zürichben, 30-an Winterthurban tanultak, de a genfi, bázeli és más egyetemeken is szereztek diplomát. A genfi egyetem korabeli nyilvántartásaiból és az egykori egyetemisták visszaemlékezéseiből úgy tűnik, hogy többnyire úgynevezett reál, műszaki, orvosi és közgazdasági pályákat választottak.¹²

Különbéle adatokból és tapasztalatokból képet kaphatunk az emigránsok házasodásáról. Személyes tapasztalataim szerint az ötvenhatosok feleségei közül nagyon sokan nem magyarok, de

⁸ *Dobszay János*: Hány magyar él Svájcban? — *Hiszek* 1967. június 1.; *Dobszay János*: A magyar anyanyelv Helvétiaiban, Tájékoztató 5. p., Schweizer Lexikon in sechs Bänden 1993. 366. p.

⁹ *Böröcz József*, a Svájci Keresztény Magyar Munkavállalók Szövetsége vezetőjének közlése, aki több ilyen kimentési akcióban vett részt.

¹⁰ Az összes emigráns fele (83 000) 25 éven aluli, egyharmaduk (47 500) 25—39 éves volt. KSH-jelentés az 1956-os disszidálásról — Régió 1991. 1. sz.

¹¹ *Bertschinger* 1966. i. m.

¹² Université de Geneve, Liste des Assistans et Etudiants 1959—60

mégcsak nem is svájciak. Egy 1966-ban készült áttekintés 1019 házasságkötési adata alapján képet kaphatunk a Svájcba kerültek házassági szokásairól.¹³ Az 1019 házasságkötésből 513 esetben magyar, 243-ban svájci, 109-ben német, 46-ban osztrák, 44-ben olasz volt a feleség nemzetisége. Ezzel szemben csak 30 svájci választott magának magyar feleséget, további 30 esetben pedig 14 különféle nációból került ki a házasújs. A vegyes etnikumú házasságokban inkább fehérholló-szerű kivételnek nevezhetők az olyan esetek, amikor a svájci feleség is megtanult magyarul, és így a gyerekek is beszélnek nyelvünket. A fordítottja sokkal gyakrabban fordul elő.

A statisztikák és egyéb források szerint a menekültek viszonylag hamar „talajt fogtak”, hiszen 1957 nyarának végére 9930-ból már 7110-en dolgoztak vagy tanultak. Származási helyükről nincs adatunk, de a Magyarországon közzétett adatok alapján feltételezhető, hogy többségük urbánus környezetből érkezett, és az is valószínű, hogy a fővárosból és a Dunántúlról (különösen annak nyugati részéből) érkezettek száma meghaladja a más országrészekből származókét. Feltételezésünket megerősíti a svájciak által közreadott foglalkozásstatisztika, amely a következőket mutatja:

fém- és gépipar	2667
szabadfoglalkozású	754
kereskedelem, igazgatás	535
építőipar	444
textilipar	400
élelmezés- és dohányipar	304
mezőgazdaság	73
erdőgazdaság	9

A teljesség igénye nélkül megjegyzendő, hogy az ötvenhatosok a ruhaiparban, a vendéglátásban, a fa- és üvegiparban és másutt is találtak munkahelyeket, de kisebb számban, mint más iparágakban és szektorokban. (Az erdő- és mezőgazdaságot leszámítva, melynek adatait inkább illusztrációként közöltem.)

A menekültek befogadása és beilleszkedése

A menekültek fogadásával kapcsolatban számos legenda kering. Az egyik változat szerint tárt karokkal és „terített asztallal” várták őket, ami nyilvánvalóan túlzás. Tény, hogy Nyugat-Európát és Ausztriát meglepte és felkészületlenül érte a kétszázézeres áradat. A Vöröskereszt szervezeteinek felhívására reagáltak az egyes kormányok, és — belátva az Ausztriára nehezedő hatalmas nyomást — részt vállaltak annak feloldásából és csökkentéséből.

A korabeli dokumentumok szerint fokról fokra váltak belátóbbá és „engedékenyebbé” a svájci hatóságok.¹⁴ A Svájci Vöröskereszt főtitkára 1956. november 6-án 500 menekült befogadását kezdeményezte, az igazságügyi és rendőri szervek viszont ugyanezen a napon(!) 2000-re emelték a kvótát. Egy héttel később, 13-án megint 2000, november végén újabb 2000, majd néhány nappal később az ENSZ felhívására további 6000 menekült elhelyezését vállalták. Az előterjesztők, illetve a befogadást szorgalmazók elsősorban az osztrák menekülttáborok elviselhetetlenné váló zsúfoltságával indokolták kezdeményezéseiket, és az ott kialakult lehetetlen helyzetet próbálták oldani. Végül 1957 januárjában hoztak döntést annak az 500 menekültnek a befogadásáról, akik a disszidálók második hullámával a Jugoszláviában felállított táborokból érkeztek.

A menekültek túlnyomó többsége Német-Svájc kantonjaiba került (lásd a 2. táblát). Ez nyilvánvalóan nem véletlenül történt, hiszen az akkori magyarországi idegennyelv-ismereti gyakorlat alapján németül tudtak valamilyen szinten a legtöbben. Ugyanezt a tényt erősíti, hogy csak

¹³ Rosemarie Bertschinger: Die Eingliederung der ungarischen Flüchtlinge in der Schweiz — Neue Züricher Zeitung 1966. november 4—6.

¹⁴ Die Ungarnhilfe des Schweizerischen Roten Kreuzes 20—21. p.

valamivel több mint egytizedük ment a francia nyelvterületre, és csak egy elenyésző kisebbség Ticino-ba, az olasz kantonba. A beilleszkedést illetően meg kell jegyezni, hogy mind svájci, mind magyar részről kezdetben ideiglenes megoldásokkal kalkuláltak, és úgy számoltak, hogy a menekültek bizonyos idő elteltével visszatérnek, illetve visszatérhetnek Magyarországra. Érdemes megjegyezni, hogy a menekültek szerencsés időszakban érkeztek, hiszen közvetlenül a történekekkel egyidejűleg Svájcban is éreztette hatását a „gazdasági csoda”. A fellendülés jelentős munkaerő-igényt támasztott, és beilleszkedésük meggyorsulásához és látványos egzisztenciateremtésükhöz is hozzájárult.

2. tábla A magyar menekültek elhelyezkedése kantonok szerint

A menekültek	száma	
	1957	1970*
Német kantonokban	7 338	10 455
Francia kantonokban	2 518	1 991
Olasz kantonokban	74	196
Összesen	9 930	12 642

* A magyar anyanyelvűek száma

A kivándorlók elképzelései és szándékai meglehetősen eltérőek voltak. *Ladislaus Mraz* — aki 1956-ban távozott, majd az Aargaui Menekültügyi Központ munkatársa lett — elemzése szerint 10 százalékuk tekinthető politikai menekültnek, a forradalmi harcok résztvevőjének, illetve — ahogy ő nevezte — szabadságharcosnak.¹⁵ Vélekedése szerint túlnyomó többségük szociális menekült volt, akit a nyugati rádióadások által közvetített, megjelenített nyugati jólét vonzott. A 60%-ot kitevő csoport tagjainak szándékai, tervei többé-kevésbé világosak voltak, ők egyszerűen éltek a vasfüggöny megnyitása által felkínált alkalommal. *Mraz* elkülöníti a hozzájuk csapódók, őket utánzó 27%-os csoportját, akik viszont minden különösebb cél nélkül vágtak neki a nagyvilágnak. Még jellemzőbb volt ez a magatartás arra a 3%-ot kitevő gyerekekre és fiatalra, akik — családjaikat elhagyva — pusztán kalandvágyból keltek útra.

Hasonló kérdéseket feszeget *Emil Pinter* pszichiáter, aki szintén 1956-ban távozott, és praxisa révén több száz menekült sorsával szembesült.¹⁶ Tanulmányában 363 vizsgálati eset alapján állítja, hogy a magyar bevándorlók háromszor gyakrabban szorultak pszichiátriai kezelésre, mint a svájciak. Különösen kritikusnak bizonyult az első esztendő, amikor a svájciaknál hatszor gyakrabban volt szükségük ellátásra a magyar rászorulóknak.

Számos eltérést mutat a később érkezettek csoportja, akik esetében a menekülés politikai motívuma jóval kevésbé érvényesült. Ők már határozottabb elképzelésekkel indultak el; rokonaik, leendő házastársaik, ismerőseik révén gyors beilleszkedésre, munkahelyre számíthattak. Ez nem jelenti azt, hogy ebben a csoportban ne lettek volna szép számmal olyanok, akiket egyszerűen csak a — remélhetően — jobb életfeltételek, az utazás szabadsága motiváltak. (Az utóbbi motívum hatása a nyolcvanas években csökkent.)

A „bepolgárosodás”

Svájc jogrendszere és jogalkotása meglehetősen szigorú feltételeket támaszt a menekültekkel szemben. Az autonómia érvényesülése tovább bonyolítja a helyzetet, hiszen ha valaki eleget tesz az

¹⁵ *Bertschinger* 1966. i. m.

¹⁶ *Emil Pinter*: Psychische Erkrankungen ungarischer Flüchtlinge in der Schweiz. In Aktuelle Fragen der Psychiatrie und Neurologie — München Springer Verlag 1964.

államszövetség törvényeinek, akkor az még korántsem biztos, hogy a **kantonban**, vagy szűkebben: a lakóhelyén, a **Gemeindében** nem másfajta jogszabályok érvényesülnének. A menekültek előtt tehát sokszor tornyosult ez a hármaskör.¹⁷

Odaérkezésük procedúrája — 1956/57-ben és később — gondos és alapos ellenőrzéssel kezdődött. Akik túljutottak ezen a szűrőn, azok általában először csak **ideiglenes tartózkodási engedélyt** kaphattak. Ezt váltotta fel a **letelepedési engedély**, amelynek feltétele volt a munkahely és a megfelelő lakóhely, illetve lakás. Az **állampolgárság megszerzésére** csak hosszabb idő, pontosabban 12 év elteltével gondolhattak az érdekeltek. Ez lényegesen hosszabb annál az öt évnél, ami Franciaországban, Svédországban, Olaszországban, Hollandiában, Kanadában vagy Ausztráliában érvényesült.

A svájci törvények értelmében az ötvenhatosok többsége 1968—72 között szerzett svájci állampolgárságot. Az állampolgárság megszerzésére, elnyerésére irányuló szándék a hosszúra nyúlt várakozás nyomán akkoriban már kikristályosodott. A megszerzésért folyamodók többsége jól felfogott érdekéből cselekedett, amibe politikai motívumok is beleszövedtek. A Svájcban élő több százezer olasz vagy a kisebb létszámú francia közösség tagjainak többsége számára nem cél és nem igazán fontos az állampolgárság elnyerése. Ők a magyarokkal szemben előnyösebb helyzetben voltak és vannak, hiszen anyanemzeteik szomszédosak Svájccal, munkavállalásukat nem akadályozza a svájci állampolgárság hiánya, így sem politikai, sem egyéb okból sem volt különösebben szükségük arra. Az ötvenhatos magyarok és az őket követők többségének helyzete merőben eltért ettől. 12 év elmúltával nem sok visszaút maradt számukra. Ennyi idő elteltével általában már a magyarországinál magasabb színvonalú egzisztenciát teremtettek, természetes módon adódott, hogy „bepolgárosodásukat” megerősítsék az állampolgárság megszerzésével. Ellenkező esetben viszont státusuk megmaradt a letelepült menekült bizonytalan és kiszolgáltatott állapotában.

Az állampolgárság elnyerésének feltétele volt egy komplex vizsga letétele. Ennek törzsét a nyelv- és országismeret képezte, de sokak vélekedése szerint az idegenrendészet — szomszédok kikérdezésére alapozott — véleménye sem volt kevésbé lényeges. Egy vonaton megismert idős svájci házaspár szerint magyar szomszédai dolgos és tiszta emberek. Ha nem ilyeneknek tartották volna őket, akkor feltételezhetően sokkal körülményesebbé vált volna a beilleszkedésük. Az állampolgárságért folyamodók többsége megfelelt a vizsgán, de 1994-ben még közel 2000 olyan svájci magyarról — ötvenhatosról — tudtak, akiket nem fogadott polgárai közé az ország.¹⁸

A jogi beilleszkedés mellett az „igazi beilleszkedésnek” kulturális vonatkozásai is voltak. Odaérkezésük után szinte mindenkinek akadt nyelvi nehézségei. Ha nem tudtak, meg kellett tanulniuk németül, franciául vagy olaszul. Önmagában az irodalmi német, a **Hochdeutsch** kellő ismerete sem bizonyult elegendőnek, hiszen Német-Svájcban a **Swyzerdütsch** számít uralkodó dialektusnak. A Schwytzerdütsch használatában kifejeződik a svájciak identitástudata, elsajátítása karrierépítés szempontjából sem jelentéktelen. A magyarok közül a felnőttek többsége — saját vélekedése szerint — nem tanulta meg a Swyzerdütschöt, aminek kisebb-nagyobb jelentősége volt önmaga elfogadtatása és bizonyos mértékig előmenetele szempontjából is. Megerősíti mindezt az a megállapítás, hogy ha ők nem is, de gyerekeik már tökéletesen használják ezt a dialektust.

¹⁷ Szóbeli visszaemlékezések alapján sokan ezért mentek tovább.

¹⁸ Böröcz József közlése alapján.